

КОРУПЦІЯ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ (ДО ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИНИ ТА МОМЕНТУ ВИЯВЛЕННЯ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОРУПЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ)

CORRUPTION THROUGH NEGLIGENCE (ON THE PROBLEM OF ASCERTAINMENT OF GUILT AND DETECTION OF ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL OFFENCES RELATED TO CORRUPTION)

**Шаблистий В.В., д.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ**

У статті доведено, що корупція з необережності в Україні можлива – за незначні необережні порушення антикорупційного законодавства відповідних суб'єктів варто притягувати виключно до дисциплінарної відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, оскільки їхнє законодавче визначення допускає необережну форму вини.

Запропоновано моментом виявлення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, вважати не дату складання відповідного протоколу, а документальне підтвердження спеціалізованим суб'єктом у сфері протидії корупції наявності такого порушення, оскільки строків проведення перевірки, збирання інформації для наявності чи відсутності ознак такого правопорушення перед складенням протоколу не передбачено жодним нормативно-правовим актом, і таке передбачення в принципі не потрібне. В абсолютній більшості датою виявлення будь-якого адміністративного правопорушення є дата складання відповідного протоколу, що складається прямо на місці його вчинення. Сам протокол про адміністративне правопорушення є лише одним із доказів у справі про адміністративне правопорушення.

Констатовано, що банальне віднесення законодавцем злочину, передбаченого ст. 366-1 та ст. 368-5 КК України, до корупційних злочинів може унеможливити винесення обвинувального вироку, оскільки ці злочини не є корупційними, не містять ознак корупції, а є пов'язаними з корупцією.

Запропоновано доповнити ст. 45 КК України приміткою 2, у якій визначити перелік кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, якими, насамперед є ст. 366-1 та ст. 368-5 КК України. Також у ст. 172-6 КУпАП у кожній із частин вказати на умисну форму вини, щоб унеможливити свавільні судові рішення з віднесенням такого правопорушення до необережних.

Доведено, що виключно адміністративне провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (Глава 13-А КУпАП), не в змозі забезпечити належне їм запобігання та захист прав усіх сторін. У зв'язку з підготовкою нової редакції КК України запропоновано Главу 13-А КУпАП «Адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією» передбачити як кримінальні проступки або переступи. У такому разі дискусія про момент виявлення та суб'єктивну сторону таких правопорушень перестане бути подразником як для науковців, так і для практиків.

Ключові слова: корупція, правопорушення, правопорушення, пов'язані з корупцією, злочини, суб'єктивна сторона, момент виявлення.

The article shows that corruption inadvertently in Ukraine is possible due to minor negligent violations of anti-corruption legislation of the relevant subjects should draw exclusively to disciplinary responsibility for corruption or to related corruption offences, as their legislative definition allows the careless form of fault.

The proposed time of detection of administrative offences associated with corruption, should not be considered the date of the relevant Protocol, and documented a specialized subject in the field of combating corruption, the existence of such a breach, as of the time of inspection, of collecting information, for the presence or absence of signs of such offense before drafting a Protocol does not provide any legal act, and such a prediction is in principle not required. In the vast majority the date of revealing of any administrative offences, is the date of compilation of the relevant Protocol, which develops directly at the place of its Commission. The Protocol on administrative offense is only one evidence in the administrative proceedings.

Stated to banal the assignment by the legislator of the crime provided by Art and Art 368-5 366-1 of the criminal code of Ukraine, corruption may make it impossible for a conviction, because the offence is not corruption, do not contain signs of corruption, and are associated with corruption.

It is proposed to Supplement Art. 45 of the criminal code of Ukraine note 2, which determine the list of criminal offences related to corruption, which, first and foremost, is Art. and Art. 368-5 366-1 of the criminal code. In Art. 172-6 of the Cao in each of the parts to indicate a deliberate form of guilt in order to avoid arbitrary judicial decisions by reference to the offence of careless.

It is proved that only administrative proceedings in cases on administrative offences related to corruption (Chapter 13 of the administrative code), is unable to provide the proper in prevention and protection of the rights of all parties. In connection with the preparation of the new edition of the criminal code of Ukraine, proposed to Chapter 13 of the administrative code "Administrative offences related to corruption" to include both criminal offences or crimes. In this case, the discussion about the moment of detection and the subjective side of these offences will cease to be a stimulus for academics and for practitioners.

Key words: corruption, offenses, corruption-related offenses, crimes, subjective party, moment of detection.

Мабуть, тривіальним та аксіоматичним є твердження про те, що боротьба із корупцією буде завжди процесом, автоматично супроводжуваним надпотужним соціальним запитом – будь-хто хоче жити в країні без корупції, знає, як викоринити це зло; знає, як правильно та швидко зробити українців багатими; знає, як збірній команді України з футболу стати чемпіонами світу... Проте, на думку більшості представників нашої держави, корупція – це хабарництво, причому «корупціонер – це той, хто отримує, а хто дає, нормальна людина, треба ж якось вирішувати все по-тихому».

На моє суб'єктивне переконання, саме з такого «методологічного» підходу побудована вітчизняна антико-

рупційна діяльність, правове регулювання якої постійно змінюється. Динамічність законодавства за відсутності його сталості, зокрема, зумовлює досить неоднозначне застосування антикорупційного законодавства на практиці – очевидним є бажання спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (органів прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК)) досягнути високого рівня ефективності своєї діяльності шляхом на перший погляд досить легкого притягнення саме до адміністративної відповідальності осіб, які далеко не завжди

мають час, можливість і бажання відстоювати свою правоту в суді. Саме проблему встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних правопорушень спробую окреслити в статті.

Уже не чинний Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [1] передбачав поняття лише корупційного правопорушення як **умисного** діяння, що містить ознаки корупції, вчиненого особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Закон України «Про запобігання корупції» [2], серед усього іншого, вже передбачає поняття як і корупційного правопорушення як діяння, що містить ознаки корупції, вчиненого особою, зазначеною в частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність, так і правопорушення, пов'язаного з корупцією, – діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною в частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Як бачимо, попередній закон однозначно виключав необережну форму вини під час вчинення корупційних правопорушень, тоді як із 14 жовтня 2014 р. в Україні «корупція з необережності» стала можливою – як корупційні, так і пов'язані з корупцією правопорушення в законі охарактеризовано без прив'язки до форми вини, на що акцентують особливу увагу. Така акцентуація пояснюється таким.

По-перше, Глава 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) називається «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією», однією із найзастосовуваніших статей якої є ст. 172-6 «Порушення вимог фінансового контролю». Ця норма складається з чотирьох частин, які в сукупності складають три зовсім різні склади адміністративних правопорушень: ч. 1 – несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; ч. 2 – неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані; ч. 3 – дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення; ч. 4 – подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Розглядувана норма покликана забезпечити виконання Розділу 7 «Фінансовий контроль» Закону України «Про запобігання корупції» – своєчасне подання «електронних декларацій», достовірність поданих даних та повідомлення про суттєві зміни майнового стану. Дзеркальною, залежно від вартості незадекларованих активів або терміну неподання декларації, є ст. 366-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Декларування недостовірної інформації».

Ст. 172-6 КУпАП та ст. 366-1 КК України, згідно із Законом «Про запобігання корупції», є правопорушеннями, пов'язаними з корупцією – ці норми логічно доповнюють одна одну, вони не містять ознак корупції. Примітка до ст. 45 КК України передбачає перелік корупційних злочинів, тобто тих, які згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України, підсудні виключно Вищому антикорупційному суду (далі – ВАКС), у разі їх розслідування детективами Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) та скерування Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (далі – САП). Очевидно, що можливість цих органів дійсно допоможуть реалізувати соціальний запит на швидкий

та об'єктивний розгляд справ про корупційні злочини. Водночас ст. 366-1 КК України не було (і не могло бути!!!) в переліку ст. 45 КК України, оскільки такий злочин не містить ознак корупції. Це могло призвести до того, що НАБУ через САП обвинувальні акти по ст. 366-1 КК України мали скеровувати до місцевих загальних судів, а не до ВАКС. Можемо лише собі уявити суддю місцевого суду, який розглядає кримінальне провадження про декларування недостовірної інформації особою, яка займає особливо відповідальне становище.

Саме тому Верховна Рада України 2 жовтня 2019 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» [4], що вступив у силу 18 жовтня 2019 р., яким, серед усього іншого, **примітку до ст. 45 КК України доповнено ст. 366-1 КК України** – тепер це корупційний злочин, який у разі його вчинення відповідним суб'єктом підслідний НАБУ та підсудний ВАКС.

Насправді сталося неможливе – практична доцільність поборолася здоровий глузд: одне і те ж діяння, залежно від вартості незадекларованих активів або терміну неподання декларації, є або адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, або корупційним злочином. Соціальні та правові наслідки такого законодавчого рішення важко собі уявити, оскільки злочин, що не містить ознак корупції, став корупційним злочином. На мою думку, виправдувальні вирoki «не за горами...».

Тепер пропоную поглянути на суб'єктивну сторону розглядуваних правопорушень. Згідно з роз'ясненням НАЗК, слід звернути увагу на те, що адміністративна та кримінальна відповідальність передбачені виключно за подання «завідомо недостовірних» відомостей. Тобто відповідне діяння має бути вчинено суб'єктом декларування з прямих умислом. При цьому для притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень необхідно довести наявність такого умислу, а саме те, що суб'єкт декларування усвідомлював недостовірність відомостей, які він зазначив у декларації [5].

22 травня 2017 р. судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України (далі – ВССУ) з розгляду цивільних і кримінальних справ направила головам апеляційних судів лист, в якому висвітлила позиції застосування норм чинного законодавства України щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією.

Наприклад, елементи складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею ч. 1 ст. 172-6 КУпАП, конструктивною ознакою передбачають несвоєчасне подання декларації без поважних на те причин, тобто знову виключно умисна форма вини. Також ВССУ зауважив, що адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення може бути накладено протягом трьох місяців із дня виявлення, але не пізніше двох років із дня його вчинення (ч. 3 ст. 38 КУпАП). Продовження перебігу строків накладення адміністративних стягнень законом не передбачено, тому в разі їхнього закінчення провадження у справі закривається. Вказівка законодавця в п. 7 ст. 247 КУпАП «на момент розгляду справи» означає, що провадження у справі про адміністративне правопорушення підлягає закриттю, якщо на початок розгляду справи закінчилися строки, встановлені ст. 38 КУпАП. А сам розгляд справи про адміністративне правопорушення та його закінчення не обтяжений строками, визначеними ст. 38 КУпАП, а передбачений ст. 277 КУпАП, що є гарантією всебічного, об'єктивного і повного з'ясування всіх обставин, які мають значення для вирішення справи. Якщо на момент розгляду справи в суді закінчилися строки притягнення особи до адміністративної відповідальності, то суд у разі заперечення особою своєї вини чи наявності в її діях складу адміністративного правопорушення повинен дослідити всі обставини справи,

встановити, чи містить діяння ознаки та склад адміністративного корупційного правопорушення, чи належить особа до суб'єктів цього корупційного правопорушення, чи винна вона в його вчиненні, і лише після цього закрити провадження у справі [5].

Водночас Буський районний суд Львівської області 19 квітня 2018 р. виніс таке рішення. Наведу лише окремі його положення. Суд вважає, що адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 172-6 КУпАП, є **правопорушенням із формальним складом**, для констатації наявності якого встановлення суспільно небезпечних наслідків не вимагається, і **суб'єктивна сторона якого може виявлятися як у умисній, так і в необережній формі вини**. При цьому диспозицією ч. 1 ст. 172-6 КУпАП форми вини не конкретизовано, як і не передбачено наслідків за вчинене правопорушення, а отже, **вказане правопорушення може бути вчинено як умисно, так і з необережності**, зокрема, через незнання законодавства. Тому доводи ОСОБА_2 про відсутність суб'єктивної сторони правопорушення є повністю безпідставними, не відповідають вимогам антикорупційного законодавства та не повинні братись до уваги судом.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом трьох місяців із дня його виявлення, але не пізніше двох років із дня його вчинення. **Днем виявлення правопорушення, пов'язаного з корупцією, є день складення спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції (прокурором) протоколу про таке правопорушення**.

При цьому строків проведення перевірки, збирання інформації для наявності чи відсутності ознак такого правопорушення перед складенням адмінпротоколу про таке правопорушення не передбачено ні КУпАП, ні Законом України «Про запобігання корупції».

Моментом виявлення правопорушення є момент складення протоколу, оскільки саме в цей момент спеціально уповноважений суб'єкт встановлює, що в діях особи є склад правопорушення (встановлено правопорушення). Процесуально цей висновок оформлюється у вигляді протоколу.

Дії особи, яка має право скласти протокол, до моменту складання протоколу можуть свідчити, що виявлено окремі ознаки правопорушення, але факт, що виявлене діяння містить склад адміністративного правопорушення (встановлено об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону), зазначається тільки під час складання протоколу і **саме з дати його складання починає текти строк накладання стягнення**.

Крім того, у цьому випадку є неможливим застосування ст. 22 КУпАП, оскільки це суттєво знижує ефективність протидії корупції, дає змогу правопорушнику уникнути передбаченої законом відповідальності, тому застосування такої щодо адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, є необґрунтованим і безпідставним [7].

15 серпня 2018 р. Мурованокуриловецький районний суд Вінницької області виніс рішення, згідно з яким **суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-6 КУпАП, характеризується наявністю вини у формі прямого чи непрямого умислу**, а відповідальність настає лише за умови, що особа усвідомлювала протиправний характер своїх дій і мала прямий умисел, спрямований на несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, керуючись при цьому особистим інтересом чи інтересами третіх осіб, вчинення цього діяння через необережність виключає притягнення особи до адміністративної відповідальності. Аналіз вказаних норм приводить до висновку, що **склад правопорушення за ч. 1 ст. 172-6 КУпАП є формаль-**

ним, обов'язковим елементом його об'єктивної сторони є умисна дія, тобто умисне повідомлення або несвоєчасне повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, а тому орган, уповноважений на складання протоколу про адміністративне правопорушення, та прокурор, що бере участь у розгляді таких протоколів судом, зобов'язані довести наявність у діях особи, що притягується до адміністративної відповідальності за вчинення цього адміністративного правопорушення, умислу на повідомлення або несвоєчасне повідомлення про суттєві зміни у майновому стані.

За відсутності суб'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-6 КУпАП, не може наступати відповідальність, а тому звинувачення ОСОБА_1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-6 КУпАП, є безпідставними та необґрунтованими.

Враховуючи викладені обставини, суд звертає увагу на те, що рішенням ЄСПЛ від 14 жовтня 2010 р. у справі «Щокін проти України» визначено концепцію якості закону, зокрема, з вимогою, щоби він був доступним для заінтересованих осіб, чітким і передбачуваним у своєму застосуванні. Відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості й точності порушує вимогу «якості закону». У разі, коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Тобто рішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи. Такий підхід до захисту прав особи зафіксований у ч. 3 ст. 62 Конституції України, відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Для визнання адміністративного правопорушення таким, що містить ознаки правопорушення, діяльність особи має бути такою, що може однозначно, без сумнівів і застережень, розцінюватись як правопорушення, передбачене тією чи іншою статтею. Встановлені в суді обставини не підтверджують у бездіяльності ОСОБА_1 суб'єктивної сторони інкримінованого правопорушення, а тому, враховуючи принцип презумпції невинуватості, відповідно до якого всі сумніви у винності особи, що притягується до відповідальності, тлумачаться на її користь, а недоведена вина прирівнюється до доведеної невинуватості, приходжу до висновку, що порушення ОСОБА_1 строків декларування майнового стану не створюють склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-6 КУпАП [8].

Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області вважає, що повідомлення або несвоєчасне повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, як це визначено ч. 2 ст. 172-6 КУпАП, **незалежно від ознак суб'єктивної сторони, є адміністративним правопорушенням із формальним складом**, поза як обов'язковим складником складу цього проступку є існування об'єктивної сторони, тобто протиправного діяння [9].

М.І. Хавронюк цілком слушно зазначив, що діяння, передбачені ст. 172-6 КУпАП, є діяннями з формальним складом, які можуть бути вчинені тільки умисно. Це впливає зі ст. ст. 10 та 11 КУпАП. Зокрема, не можна вважати адміністративним правопорушенням необережне діяння, наслідки якого в законі не визначено. Отже, із суб'єктивного боку, правопорушення, передбачене ст. 172-6 КУпАП, може бути вчинено тільки умисно [10, с. 380–381].

Навіть більше, слід повністю погодитися із пропозицією О.О. Дудорова, К.Б. Дудорової та Р.О. Мовчана – за прикладом її частини першої в ч. 2 ст. 172-6 КУпАП, де йдеться про повідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни в майновому

стані, варто зазначити, що така поведінка є протиправною лише за відсутності поважних причин [11, с. 239].

Отже, дозволю собі, враховуючи викладене, зробити такі висновки, проте вони відображають суто мою суб'єктивну точку зору.

По-перше, корупція з необережності в Україні можлива – за незначні необережні порушення антикорупційного законодавства відповідних суб'єктів варто притягувати виключно до дисциплінарної відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, оскільки їхнє законодавче визначення допускає необережну форму вини.

По-друге, моментом виявлення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, слід вважати не дату складання відповідного протоколу, а документальне підтвердження спеціалізованим суб'єктом у сфері протидії корупції наявності такого порушення. Це пояснюється таким.

Справді, строків проведення перевірки, збирання інформації для наявності чи відсутності ознак такого правопорушення перед складанням протоколу не передбачено жодним нормативно-правовим актом, і таке передбачення в принципі не потрібне. Здебільшого датою виявлення будь-якого адміністративного правопорушення є дата складання відповідного протоколу, що складається прямо на місці його вчинення. **Сам протокол про адміністративне правопорушення є лише одним із доказів у справі про адміністративне правопорушення** (ст. 251 КУпАП – доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність цієї особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи).

Якщо уважно вивчити матеріали у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, то стає очевидним, що в ньому містяться інші фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність такого адміністративного правопорушення, які суд визнає доказами, проте момент їхнього виявлення явно перевищує три місяці. Тому моментом виявлення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, не завжди є така складання відповідного протоколу.

Останнє критично важливе. Банальне віднесення законодавцем злочину, передбаченого ст. 366-1 КК України, до корупційних злочинів може унеможливити винесення обвинувального вироку, оскільки цей злочин не є корупційним, а пов'язаним із корупцією.

Враховуючи викладене, пропоную доповнити ст. 45 КК України приміткою 2, у якій визначити перелік кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, якими насамперед є ст. 366-1 та ст. 368-5 КК України. Також у ст. 172-6 КУпАП у кожній із частин вказати на умисну форму вини, щоб унеможливити свавільні судові рішення з віднесенням такого правопорушення до необережних.

Виключно адміністративне провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (Глава 13-А КУпАП), не в змозі забезпечити належне їм запобігання та захист прав усіх сторін. У зв'язку з підготовкою нової редакції КК України вкотре пропоную Главу 13-А КУпАП «Адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією» передбачити в кримінальному законі як кримінальні проступки або переступи.

У такому разі дискусія про момент виявлення та суб'єктивну сторону таких правопорушень перестане бути подразником як для науковців, так і для практиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (дата звернення: 29.10.2019).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 29.10.2019).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 7 грудня 1984 р. № 8074-X. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984–1984 р. № 51. Ст. 1122. З наступними змінами та доповненнями.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції : Закон України від 2 жовтня 2019 р. № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#n81> (дата звернення: 29.10.2019).
5. Роз'яснення щодо заповнення декларацій. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/departament-perevirky-deklaratsij-ta-monitoringu-sposobu-zhyt'tya/metodychni-rekomendatsiyi-sub-yektam-deklaruvannya> (дата звернення: 29.10.2019).
6. ВССУ роз'яснив, що необхідно враховувати судам при притягненні до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень. URL: https://ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/vssu-roz-yasniv-shcho-neobkhdno-vrakhovuvati-sudam-pri-prityagnenni-do-administrativnoi-vidpovidaln (дата звернення: 29.10.2019).
7. Постанова Буського районного суду Львівської області 19 квітня 2018 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/73484979> (дата звернення: 30.10.2019).
8. Постанова Мурованокриловецького районного суду Вінницької області від 15 серпня 2018 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/75874582/> (дата звернення: 30.10.2019).
9. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 12 грудня 2018 р. Справа №607/23119/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78515978> (дата звернення: 30.10.2019).
10. Настільна книга детектива, прокурора, судді : коментар антикорупційного законодавства / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2016. 496 с.
11. Дудоров О.О., Дудорова К.Б., Мовчан Р.О. Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про суттєві зміни в майновому стані: проблеми судової практики та вдосконалення антикорупційного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 231–240. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/58.pdf (дата звернення: 28.12.2019).